

*Слободзян А. П.,
старший науковий співробітник
відділу досліджень проблем кримінального провадження
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ІНСТИТУТУ ВИДАЧІ ОСОБИ (ЕКСТРАДИЦІЇ) ЯК ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація. У статті досліджено застосування міжнародних норм права щодо видачі осіб як частини національного законодавства України та визначено механізм регулювання екстрадиції в правовій системі України. Підкреслюється, що оскільки екстрадиція полягає не лише у видачі, а й сукупності заходів, направлених на її забезпечення, механізм практичної реалізації екстрадиції окреслюється чітко визначеними процесуальними діями.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, видача особи (екстрадиція), правосуддя, боротьба зі злочинністю, компетентні органи.

Постановка проблеми. Об'єднання спільних зусиль держав для здійснення співробітництва в боротьбі зі злочинністю набуло особливого значення. Істотне місце в цій співпраці займає інститут видачі особи, що підтверджується значною кількістю укладених між державами двосторонніх і багатосторонніх договорів.

З метою покращення діяльності правоохоронних та контролюючих органів у протидії злочинності як усередині держави, так і на міжнародному рівні прийняті міжнародні правила, вимоги та принципові положення, які знайшли своє відображення у двосторонніх та багатосторонніх договорах. Для України, яка стала на шлях поступу до інтеграції в Європейський Союз, важливим є питання приведення національної правової системи у відповідність до вироблених міжнародною спільнотою стандартів співпраці з надання правової допомоги в кримінальних провадженнях у формі екстрадиції.

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачено самостійний правовий інститут – видача особи (екстрадиція), спрямований на дотримання принципу невідворотності покарання винних у вчиненні суспільно небезпечних діянь, з метою забезпечення ефективного виконання Україною своїх договірних зобов'язань.

Правова природа інституту екстрадиції як одна з форм міжнародно-правової допомоги досліджувалася такими фахівцями як В.С. Березняк, Р.М. Валєєв, Ю.Г. Васильєв, О.І. Виноградова, С.М. Вихрист, В.М. Волженкіна, О.М. Дроздов, В.К. Звірбуль, І.І. Лукашук, Д.П. Нікольський, Н.А. Сафаров, Е.О. Сімсон, А.К. Строганова, О.М. Толочко та інші.

Мета статті. Аналіз міжнародних договорів щодо видачі особи потребує комплексного дослідження, що й визначило основну мету статті, зокрема застосування міжнародних положень як частини національного законодавства в міжнародному співробітництві під час кримінального провадження з метою видачі особи (екстрадиції). Використання дієвих механізмів здійснення міжнародної взаємодії під час видачі особи забезпечить належне функціонування кримінальної юстиції в Україні, що й зумовило актуальність теми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут екстрадиції виконує інтегруючу функцію у сфері міжнародного

співробітництва України з іншими державами, служить найважливішим інструментом виконання міжнародних зобов'язань у галузі кримінального судочинства [1, с. 747]. Кожна держава сама визначає для себе напрями співпраці з іншими країнами, обсяг своєї участі, а також правові та організаційні форми, у яких готова їх підтвердити.

На думку Р.М. Валєєва, інститут видачі являє собою заснований на міжнародних договорах і загальновизначених нормах і принципах міжнародного права акт правової допомоги, що полягає в передачі обвинувачуваного чи засудженого державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої відповідна особа вчинила злочин або громадянином якої вона є, або державі, потерпілій від злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності або для приведення до виконання вироку [2, с. 28]. Таким чином, забезпечується невідворотність покарання як необхідний захід держави.

Досліджуючи питання, пов'язані з видачею особи, Н.А. Сафаров зазначав, що екстрадиція – найважливіший міжнародно-правовий акт, значення якого виходить далеко за рамки двосторонніх міждержавних відносин і який слід розглядати в руслі зміцнення та вдосконалення міжнародного правопорядку. Щодо осіб, що скоюють злочини і переховуються на території іноземної держави, відповідно до міжнародного права повинні негайно приводитися в дію механізми, що забезпечують затримання і видачу їх країні громадянства або державі, на території якої скоєно злочин, або іншій заінтересованій державі з метою притягнення до відповідальності, визначення міри покарання або виконання винесеного вироку [3, с. 3].

Отже, за наявності правових умов та спільної міждержавної угоди про перехід юрисдикції тієї чи іншої держави на особу, яка передається за фактом вчинення нею суспільно небезпечного кримінального караного діяння та перебування особи поза юрисдикцією запитуючої держави, відбуваються правовідносини екстрадиційного характеру між двома або декількома державами, які виступають суб'єктами цих правовідносин і полягають у видачі особи для притягнення до кримінальної відповідальності та її покарання.

Специфіка міжнародного права як особливої системи права виражається в тому, що його суб'єкти виступають адресатами міжнародно-правових норм, укладачами та виконавцями відповідно до покладених повноважень. Згідно з п. с) ч. 1 ст. 2 Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року «повноваження» означають документ, який виходить від компетентного органу держави або від компетентного органу міжнародної організації, за допомогою якого одна чи декілька осіб призначаються репрезентувати цю державу або цю організацію з метою ведення переговорів, прийняття тексту договору чи встановлення його автентичності, вираження згоди цієї держави або цієї організації на обов'язковість для нього/

неї договору або з метою вчинення будь-якого іншого акта, що стосується договору.

В Україні видача осіб, крім Конституції України, Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінального процесуального кодексу України, регламентується окремими міжнародними договорами і конвенціями та самостійно відображається в специфічності відносин.

У деяких країнах прийняті окремі закони про екстрадицію: Бельгія (1833 рік), Франція (1927 рік), Німеччина (1929 рік), Канада (1985 рік), Великобританія (1989 рік). Проте в більшості держав відповідні норми містяться в конституційному, кримінальному, кримінально-процесуальному праві.

Варто зазначити, що прийнятий 2012 року КПК України суттєво оновив інститут екстрадиції. Згідно з національним законодавством екстрадиція вживається в значенні видачі особи (іноземця або особи без громадянства) державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України, п. п. 2 – 3 ст. 10 КК України).

Україна, дотримуючись узятих на себе міжнародних зобов'язань при формуванні національного законодавства, у тому числі кримінального процесуального гарантує забезпечення прав особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу. Передбачені ст. 581 КПК України права особи не є вичерпними, оскільки як учасник кримінального провадження особа може користуватись іншими процесуальними правами.

Зауважимо, що КПК України передбачено гарантії прав такої особи, які водночас є підставами для відмови в екстрадиції. Це ті принципи, за якими екстрадиція неможлива за певних умов: невидача своїх громадян (ч. 2 ст. 25 Конституції України, п. 1 ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року); закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин (ст. 49 КК України, п. б) ч. 1 ст. 57 Конвенції про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року) тощо.

Слід також зазначити, що застосування обґрунтованих посилай на рішення Європейського суду з прав людини під час екстрадиції є не лише важливим у дотриманні прав людини, а й обов'язковим, оскільки правові роз'яснення, викладені в рішеннях Європейського суду з прав людини, повинні підлягати прямому виконанню на національному рівні.

Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України (ч. 1 ст. 574 КПК України). Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 574 КПК України). Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку (ч. 3 ст. 574 КПК України).

Варто зауважити, що окремі міжнародні договори встановлюють інший порядок зносин при екстрадиції. Зокрема, відповідно до ст. 80 Конвенції про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року здійснюються Генеральними прокурорами Договірних Сторін. Відносини з Республікою Білорусь, Республікою Казахстан, Киргизькою Республікою, Республікою Узбекистан, Республікою Таджикистан та Туркменістаном урегульовані лише вказаною конвенцією, а тому зносини органів досудового слідства

та судів України в питаннях екстрадиції з компетентними органами цих держав здійснюються виключно через Генеральну прокуратуру України.

Досліджуючи кримінальне процесуальне регулювання інституту видачі, варто зазначити, що зобов'язання видавати правопорушників передбачені конвенціями та міжнародними договорами. Зокрема, відповідно до ст. 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року Договірні Сторони зобов'язуються видавати одна одній, з урахуванням положень та умов, викладених у цій Конвенції, усіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої сторони за вчинення правопорушення, або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою. Аналогічні зобов'язання містить ст. 1 Конвенції ООН про видачу 1990 року, ст. 1 Договору між Україною та Ісламською Республікою Іран про видачу правопорушників та інші.

Правовою підставою для екстрадиції також можуть бути багатосторонні конвенції та двосторонні договори, які мають більш широкий предмет регулювання, окремі положення яких регламентують питання видачі осіб. Зокрема, двосторонні договори про правову допомогу в кримінальних справах із В'єтнамом, Польщею, Латвією, Молдовою, Монголією й іншими державами, у яких містяться положення про видачу осіб.

Варто зазначити, що багатосторонніми міжнародними договорами про протидію окремим видам злочинів встановлено пріоритет їх положень стосовно видачі осіб перед положеннями двосторонніх та інших договорів. Зокрема, багатосторонні конвенції, укладені під егідою ООН: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року тощо.

Екстрадиція полягає не лише у видачі, а й сукупності заходів, направлених на її забезпечення. Процесуальний механізм практичної реалізації екстрадиції визначається чітко визначеними процесуальними діями. За загальними правилами екстрадиція включає: офіційний запит про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати; проведення екстрадиційної перевірки; взяття під варту особи, яка підлягає екстрадиції; видачу особи; тимчасову видачу особи; відстрочку передачі особи; передачу особи; екстрадиційний транзит.

Також зауважимо, що в доктрині кримінального процесу поняття екстрадиції пропонують розглядати як комплексний правовий інститут кримінального процесуального права не тільки в суто вузькому сенсі (видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку), але й в широкому сенсі, коли під екстрадицією мається на увазі не тільки видача, але й передача особи для відбування покарання або примусового лікування, тобто це форма міжнародно-правового співробітництва, що являє собою акт видачі (передачі, доставки, перевезення) особи, заснований на міжнародних угодах [4, с. 749].

Висновки. Отже, міжнародні стандарти інституту видачі особи (екстрадиції) як джерело українського законодавства покликані на регулювання правових відносин між державами за допомогою національного законодавства та міжнародних договорів, забезпечуючи відповідними нормами права формування міжнародних відносин у сфері екстрадиції. Для України, яка стала на шлях розвитку міжнародних відносин, важливим є питання приведення національної правової системи у відповідність до вироблених міжнародною спільнотою стандартів співпраці з надання правової допомоги в кримінальних провадженнях у формі екстрадиції.

Література:

1. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2014. – 824 с.
2. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики) / Р.М. Валеев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 126 с.
3. Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики / Н.А. Сафаров. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 416 с.
4. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2014. – 824 с.

Слободзян А. П. Международные стандарты института выдачи лиц (экстрадиции) как источник украинского судопроизводства

Аннотация. В статье сделан анализ применения международных норм права по выдаче лиц как части национального законодательства Украины и определен механизм регулирования экстрадиции в правовой системе Украины. Подчеркивается, что поскольку экстрадиция заключается

не только в выдаче, но и совокупности мер, направленных на ее обеспечение, процессуальный механизм практической реализации экстрадиции определяется четко установленными процессуальными действиями.

Ключевые слова: международное сотрудничество, выдача лица (экстрадиция), правосудие, борьба с преступностью, компетентные органы.

Slobodzian A. International standards of extradition of a person institute as the source of ukrainian proceedings

Summary. This article analyzes the application of international law to extradition of persons as part of national legislation of Ukraine and was defined mechanism for extradition regulation in the legal system of Ukraine. Also emphasized that procedural mechanism for the practical implementation of extradition is defined by strictly defined proceedings, because extradition is not only to grant a person which did a crime, but it's a totality of measures aimed at ensuring its.

Key words: international cooperation, extradition of the person, justice, fight against crime, competent authorities.